

KUAKA
KUNST KROP & TEKNOLOGI

Udgivet i 2004 af Det Kongelige Danske Kunstakademi, Billedkunstskolerne og Københavns Universitet, Moderne Kultur og Kulturformidling, Institut for Kunst- og Kulturvidenskab

Tryk: Centraltrykkeriet Skive A/S

Oplag: 300 eksemplarer

Redaktion: Jesper Aabille, Uffe Holm, Anna Marie Krarup, Christina Britz Nicolaisen, Mette Nielsen, Nikolina Olsen-Rule

Omslag: Aki fra Final Fantasy

Copyright: forfatterne og kunstnerne
undtagen s. x, x og x(Matthew Barney) Courtesy Barbara Gladstone Gallery

Lay-out: Jesper Aabille og Uffe Holm

Tak til lektor Mikkel Bogh (KUA) og professor Henrik B. Andersen (KA)

ISBN 87-7945-029-6

- 4-5 MIKKEL BOGH
Forord
- 6-7 PER AAGE BRANDT
Kroppens ånd og kunsten
- 8-15 GERT BALLING
Pygmalion, Golem og Homunculus
- 16-19 CHRISTINA BRITZ NICOLAISEN
Optimeringen af det optimale - Homunculus 2.0
- 20-27 ANDREAS SIQUELAND
Trinity
- 28-34 UFFE HOLM OG ANNA MARIE KRARUP
Anatomisk Teater
- 35-39 JAKOB HUNOSØE
- 40-42 TORBEN RIBE
- 43-52 RIKKE HEDEAGER MATTHIESEN
Matthew Barney og kroppens glosarium
- 53 HENRIETTE HANSEN
- 54-55 LYKKE ANDERSEN OG ALICE LEMPEL SØNDERGAARD
- 56-57 JACOB TÆKKER
- 58-59 KRISTOFFER AKSELBO OG FERDINAND KRAG
The tales of the hot & cold, Snaefells-jokull crater
- 60-70 TINE VINDFELD
Installationskunstens kropslige erfaringsrum
- 71 JESPER AABILLE
Piktogram-serier
- 72 MORTEN HEBSSGAARD
- 73-77 RANDI JØRGENSEN
Vindue
- 78-81 KASPER STØY OG
HENRIK HAUTOP LUND
Robotter med kropslig kunstig intelligens
- 82-85 LOUISE HOLMGREN GEERTSEN
- 86-94 METTE NIELSEN
*Tænk hvis det var muligt at opløse kønnet med et træk i en snor -
fra essenstækning til monstrøse opløsninger*
- 95-103 KATRINE MALINOVSKY OG SIGNE SOPHIE BØGGILD
Spor Arbejde
- 104-106 JESPER AABILLE
Myntetebord og Bloody Mary Mini-Bar
- 107-114 NIKOLINA OLSEN-RULE
BODY PUNK
- 115-117 LYKKE ANDERSEN OG ALICE LEMPEL SØNDERGAARD
- 118-127 HENRIETTE HANSEN
- 128-135 KASPAR BRED AHL RASMUSSEN
Computeren blot et redskab for kunsten
- 136-137 MAIKEN B. ANDERSEN
Kroppen og maskinen
- 138-161 KRISTOFFER AKSELBO OG FERDINAND KRAG
The tales of the hot & cold. Snaefells-jokull crater

NÅR MÆND SKABER SIG:
**PYGMALION,
GOLEM OG
HOMUNCULUS**

AF
GERT BALLING

Gennem kloning og genmanipulation kan vi nu så småt begynde at ændre på menneskets form og funktionsmåde på et mere fundamentalt niveau. I den forbindelse taler vi om det transhumane potentiale ud over det af naturen givne. Dette potentiale og idéen om det kunstige menneske er ikke noget, vi først er begyndt at beskæftige os med seriøst siden bioteknologiens fødsel. Nej, det er et motiv, som vi har dyrket med stor passion i flere tusinde år, og som har sat sig spor i form af myter. Myter er spor fra en tid og en kultur, selv om det ikke er det samme som dokumenter fra tiden. De fungerer snarere som en art parallelle fortællinger og refleksioner, der skaber såvel som omskaber de kulturelt betingede forhold.

I dette tilfælde drejer det sig om myter om kunstig skabelse af mennesker, og jeg vil fremlægge tre alternative skabelsesberetninger, der handler om forbedringer af henholdsvis udseende, styrke, det mentale niveau og intelligens: nemlig pygmalion-, golem- og homunculusmyten. De er alle tre af ældre dato og har, så vidt vi ved, aldrig virket andet end på et mytisk plan. Det er faktisk blevet undersøgt/efterprøvet i to ud af tre tilfælde. Hvad angår golemmyten, har man gennemført lovet på Altneuschul-synagogen i Prag for at finde spor, der kunne påvise, at Golem har eksisteret - og hvad angår homunculusmyten, siges det, at mange har forsøgt sig med den noget upræcise opskrift, som Paracelsus indfører i skriftet *De generatione rerum naturalium*. Jeg kender ikke til verificerede tilfælde af homunculus-skabelse, selv om der findes forskellige kilder, som ligefrem taler om samlinger af de små kunstigt skabte væsner. Men selv om disse kilder ikke synes troværdige, så omhandler de tre myter det samme som den senere kloningspraksis, nemlig forsøget på at finde den organiserende naturs hemmelighed, og dermed også vejen til det kunstigt skabte menneske. Så selv om de tre beretninger ikke er sande i den forstand at den kunstige menneskeskabelse lykkedes, så forholder de sig dog alligevel til samtidens konkrete teknovidenskabelige udviklingstrin. 9

Pygmalion

Pygmalionmyten er en af de bedst kendte græske myter. Den er skrevet af digteren Ovid (43 f.kr – 18 e.kr) i det 1. århundrede. Mytens udgangspunkt er kunstnerens kærlighed til sit stof og skabelse af det idealiserede.

Pygmalion er billedhugger på Cypern og lever alene oven på adskillige skuffelser med de stedlige kvinder. Da vi møder ham, har han længe ikke haft noget forhold til kvinder og er i færd med at forme en idealiseret kvindefigur uden kropslige og etiske fejl. Han forelsker sig i sit værk, der levendegøres gennem kærlighedsgudindens mellemkomst. På denne måde er kærlighedsgudinden fremstillet som en handlende gudinde og hverken objekt eller subjekt for seksuelle drifter.

Statuen er derefter på ingen måde en stedfortræder for kærlighedsgudinden, men er i stedet hendes og Pygmalions skabning, hvilket er en bemærkelsesværdig forskel.

Pygmalion er ikke forelsket i kærlighedsgudinden men netop i en jordisk kvinde. Eller snarere en kvinde skabt i hans billede af det perfekte. Og for at vi ikke skal tro, denne ønskedrøm netop bare er en drøm, lader Ovid Pygmalion skabe hende to gange; først i Pygmalions subjektive tankegang og dernæst i al sin magt og væld. På den måde manifesteres også at Pygmalion selv er meget aktiv i denne skabelse, selv om den kun er mulig gennem gudindens mellemkomst.

Motivet og tydingen af motivet har dog ændret sig op gennem tiden. Faktisk kan man tale om, at pygmalionmyten først fik sin storhedstid i 1700-tallet, hvor der alene i Europa blev komponeret og uropført mere end 80 forskellige udgaver. Interessant er det, at man fra og med Jean Jacques Rousseaus (1712-1778) udgave i midten af 1700-tallet lægger stadig større afstand til gudindens rolle, der så at sige overtages af Pygmalion selv. Den guddommelige kraft bliver kunstnerens alene. Pointen er, at fortællingen ændrer sig og den gudelige handling og rammefortælling flyttes i baggrunden som sekulariseringen skrider frem. I denne proces udvikles der dels en række fortolkninger som dyrker den fysiske skabelse, bl.a. gennem teknologisk snilde (androider), og dels en række fortolkninger der handler om dannelsesprocesser, dvs. en pædagogisk opdragelsesproces, der peger frem mod en statue, der så at sige 'kan stå på egne ben' som dannet. Det bliver for alvor tydeligt med den vel bedst kendte version, George Bernhard Shaws (1856 - 1950) *A Romance in Five Acts* fra 1914, der slår igennem som musicalen *My Fair Lady* (1956). Hos Shaw skal blomsterpiggen Eliza dannes for at kunne blive et ordentligt menneske. Professor Higgins' Pygmalion er her blevet til fonetiker og har sin kærlighed til sproget, ikke til Eliza. Det menneske, Higgins håber kommer ud af anstrengelserne, er en person, som på overfladen kan forveksles med en aristokrat. Hermed bliver pygmalionmyten fra at have handlet om kærligheden til og skabelsen af det ideelle, til en betydelig mere jordnær historie om social mobilitet, hvor dannelse skiftes ud med manerer.

Golem

Golem er oprindeligt et begreb for noget ufærdigt og et biprodukt af en bon. En skabelse der bundet i magi og kabbalahens, kort sagt religiøs magi. Fra at have været et biprodukt for den et egeliv, som en legende der vækkes til live og afleveres gennem brug af det, vi i dag ville kalde et "password". Den bedste kendte golemmyte tager sit udgangspunkt i Altespachet i Prag, der er den ældste eksisterende europæiske synagog. Det stadig er i brug. Her skulle rabbineren Judah Low 1580 have skabt et væsen (Golem) af jord for at beskytte det jødiske samfund mod den samtidige antisemitiske stemning i Prag. Golemmytens indhold har dog været i havregøse lige siden, og har også haft forskellige samtidige udgørelser i forskellige geografiske områder.

Ordet Golem betyder "Jødekun, en ikke-gestaltet lille klump", altså en slags ontayo i fysisk, mental eller metafysisk forstand. Senere udvikler begrebet sig til en mere omfattende størrelse som gælder alt som er ufærdigt eller bølger sig i en proces af tilblivelse, som fx en kvinde der endnu ikke har født eller den ubesjælede Adam. Enhver som eller delte forsøgte at skabe en Golem, forsøgte at efterligne Guds skabelse af Adam. Golem er altså en sjælløs, gårdtisk kunstigt skabt menneskelignende (ofte ufærdigt).

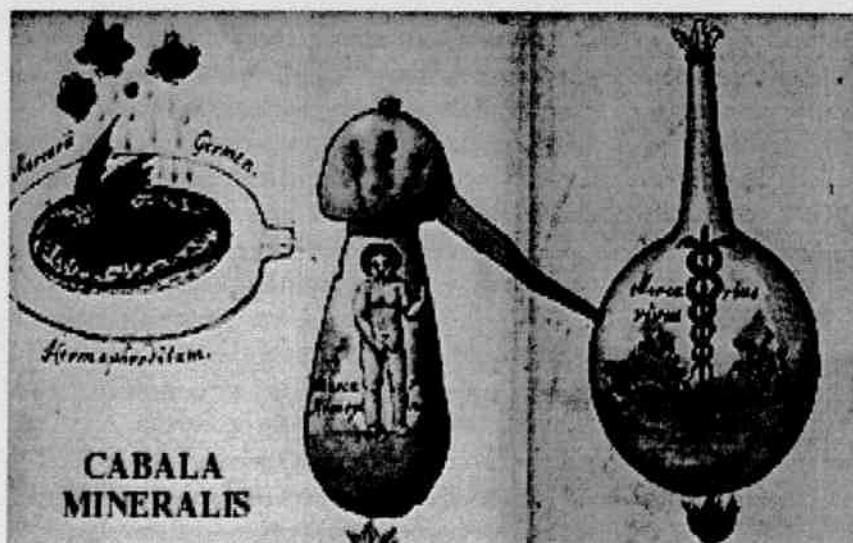
Golem som reel figur tilskrives 1400-, 1500-tallet. Et selvstændigt væsen, en dæmonisk tjener for menneskene, der virker som en beskytter af jøderne, hvor de måtte have problemer med forfølgelse. De mest kendte golemmyter knytter begge an til personligheder fra det 1500-tallet.

Den første og mindst kendte version af myten handler om rabbineren Elijahu Ballschem, som døde i Chelm 1583. I denne version levendegøres Golem, som er en menneskelignende gestalt af ler, i kraft af særlige bønner. I panden på gestalten skrives "Emeth", som betyder "sandhed", hvilket puster endeligt liv i figuren, mens man ved at fjerne det første bogstav omdanner ordet "sandhed" til "død", hvorefter Golem forvandles tilbage til ler. Golem er ikke i stand til at tænke selvstændigt, men forstår og adlyder befalinger. Det hører også med til denne version af myten, at Golem vokser med imponerende hast, og at rabbineren, i flere udlægninger, under fjernelsen af det første bogstav fik golemfiguren ned over sig og blev mast. Her får vi den drejning af myten, som i høj grad har gjort sig gældende op gennem fiktionen om kunstigt skabte mennesker, nemlig at det menneskeskabte liv ikke har nogen egenmoral og uden styring derfor kan udgøre en fatal risiko.

Den bedst kendte version af myten stammer fra 1800-tallets Prag og handler om den højt elskede rabbiner Löw (1512-1609), der selv formede en Golem af ler. Her var der et hulrum i hjernen, hvor rabbineren lagde et stykke pergament med Guds unævnelige navn. Da Golem, i denne version, også var underlagt sabbatten, blev pergamentet fjernet fra fredag aften til søndag morgen. I forlængelse af Chelm-versionen går det galt, idet pergamentet ved en fejl ikke fjernes, hvorefter Golem går amok og begynder at kaste rundt med huse etc. Et amokløb der bringes til ophør af Löw selv, men som igen minder os om, at Golem er en hjælp såvel som en trussel for dem, den burde beskytte.

Med tiden kommer der eksempler på genfortællinger af myten, hvor Golem begynder at forlade sin dæmoniske position og antage menneskelige karaktertræk.¹ Fx skildret som Golem forelsket i det uopnåelige mål, rabbinerens datter. Et ønske som end ikke de bedste manerer kan indfri. Golemmyten bliver, med denne antropomorfering, til myten om skabelsen af et menneske, hvilket leder tankerne hen på pygmalionmyten. Dette understøttes på den ene side af, at rabbineren flere steder, ligesom Pygmalion, omtales som en kunstnerisk skaber. På den anden side er der dog den forskel, at hvor pygmalionmyten endte udelt lykkeligt i sin tidlige version og som overflademanerer i sin senere udgave af social skabelse, så er Golem hele tiden et biprodukt der med antropomorferingen og dermed autonomiseringen ikke bare antager form af et heftigt overmenneskeligt redskab, men også som monster bliver en udstødt og utilregnelig faktor, mennesket kun kan styre i kortere intervaller. Mytternes versioner spiller op af den samtid, de opstår i. Refleksioner over positivismen og industrialiseringen kommer således til udtryk gennem de senere versioner af pygmalionmyten som kommentarer til klasseproblematik og omgangsmønstre i den moderne storby og i golemmyten som refleksioner over dels teknologiens uhyrlige kræfter og dels over tingsliggørelsen af den enkelte i en art maskinmenneske.

¹ Et perspektiv der så at sige eksploderer med Mary Shelleys (1797–1851) elektrisk genererede monster Frankenstein 1818

En opstilling til Homunculus-produktion der viser at man på trods af de videnskabelige instrumenter endnu ikke har frigjort sig helt fra magien.

Homunculus

Hvor Golem blev til ud fra behovet for en brutal beskytter, skabes Homunculus ud fra et ønske om at skabe noget, der er mennesket åndeligt overlegent. En Homunculus er et miniatuermenneske skabt af kemisk vej, især kendt fra den sene middelalder. Kulminationen foregår i 1500-tallet med alkymisten Paracelsus (1493-1541), der giver en opskrift på fremstilling af en Homunculus.

Homunculus-myten er dog ikke interessant pga. opskriften i sig selv, men fordi Paracelsus er symbolet på et paradigmeskift i forbindelse med renæssancen. For det første lægges der i højere grad afstand til magi og religiøs besværgelse, der skiftes ud med en prævidenskabelig praksis båret oppe af systematiserede observationer og eksperimenter. Altså et første skridt på sekulariseringens vej og på vej mod den moderne naturvidenskab. For det andet bliver tiden et opgør med det generelle syn på naturen som noget givent, og der opstår en trang til, i kraft af sekulariseringens fremmarch, at forbedre livet på jord i stedet for at udskyde ønsket om komfort til Paradis. Det sker gennem udviklingen af en teknovidenskab i spændingsfeltet mellem kunst, videnskab og teknologiforståelse – en udvikling der affødte visse kontroverser med kirken, der mistede indflydelse og kontrol.

Alkymien ligger netop i grænselandet mellem tidligere tiders magi og mystik og en gryende naturvidenskab, og lægen, kemikeren og alkymisten Philippus Theophrastus Aureolus Bombastus von Hohenheim (1493–1541), er ingen undtagelse. Bedst kendt er han under kunstnernavnet Paracelsus, hvilket betyder, at han sidestiller (para) sig med romeren Aulus Cornelius Celsus (25 f.kr. – 50 e.kr.), der bl.a. skrev flere bøger om medicin. Paracelsus selv drev det vidt på flere fronter, men hans mest opsigtsvækkende skrift er nok *De generatione rerum naturalium* - teksten hvori han videregiver opskriften på Homunculussen.

For Paracelsus er det ikke problematisk at manipulere med naturen. Det skyldes at mennesket ikke ændrer på kompositionen af verden og derfor heller ikke er en trussel mod de bærende principper, som Gud står bag. Alkymisten er kunstner, ligesom Pygmalion og rabbineren, og grundlaget for homunculusskabelsen er affødt af logikken bag naturens egen funktionsmåde. Paracelsus legitimerer dette med et eksempel fra Biblen, hvor Jesus påpeger, at korn der kastes ud på marken nedbrydes og omdannes, hvorefter det vokser op og kaster hundredefold af sig. Dvs. at vi kan skabe liv, og at vi kan forbedre det naturgivne uden at optræde blasfemiske over for Guds almægtighed.

For Paracelsus bar mandens sæd det fulde potentiale og kvinden hovedsageligt et fugtigt rum, hvori dette potentiale kunne udfolde sig til et fuldt og helt menneske: "af løgsæd kommer der løg, ikke roser, ikke nødder, ikke salat etc." (Fra Paracelsus: De generatione rerum naturalium – min oversættelse) Underforstået - af menneskesæd kommer der mennesker. Pointen med denne betragtning var for Paracelsus at fjerne fokus fra graviditeten som en nødvendighed for liv og at få udstillet kvinden som en decideret risiko, affødt af hendes væsen. Kvinden var grobund for mandens sæd, men hun kunne, igennem sine forestillinger under graviditeten, påvirke fosteret i en uheldig retning og hæmmede under alle omstændigheder sædens fulde potentiale i at folde sig ud. Paracelsus synes i dag vulgærchauvinistisk på samme måde som Pygmalion. I modsætning til Pygmalion skal man dog huske på, at Paracelsus' umådeholdne despekt for kvindens andel i den naturlige reproduktion dels skyldes biologiens stade på dette tidspunkt og dels var en måde at argumentere for eksperimenternes legitimitet i en tid, hvor sekulariseringen ikke var slået igennem over en bred front.

På trods af primitiviteten kan Paracelsus' opskrift på sæt og vis give associationer om reagensglasbefrugtning, dog med den forskel at Paracelsus brugte sæd og blod som ingredienser, der gennem en længere gæringsproces, ifølge Paracelsus selv, blev til et levende væsen. Et væsen der i kraft af sin kunstighed er mennesket åndeligt overlegent og med en særlig evne til at forstå naturens indre orden, som intet andet væsen:

„Gennem kunst får de liv, gennem kunst får de legeme, kød, knogle og blod. Gennem kunst bliver de født og derfor er kunsten indlejret og medfødt og de behøver ikke at lære det fra nogen. I stedet må man lære af dem. For gennem kunsten er de blevet til og vokset op som en rose eller blomster i haven og må ikke sammenlignes med mennesker, men med ånder" (Fra Paracelsus: De generatione rerum naturalium – min oversættelse)

Men som også Golem er Homunculussen farlig, idet den ikke har nogen sjæl. Sjælen er udelukkende knyttet til Guds skaberdomæne. I den manglende binding til det gudsskabte skaber det transhumane muligheden for overskridelsen af det menneskeliges grænser, hvad angår det gode såvel som det onde. En stræben ud over det naturgivne.

Skab dig ordentligt

Med alle tre skabelsesberetninger er det tydeligt, at drømmen om det kunstigt frembragte menneske, ja endog med transhumane opgraderinger, er mangeårige fascinationer. Fascinationer som selvfølgelig også er farvet

af deres tid og ikke mindst tidens teknologiske stade. Alle tre alternative skabelsesmyter kaldte på kunstneren som skaber, hvilket jo er interessant i forhold til en udstilling som denne – for med vore dages potentiale til at kunne ændre menneskets 'natur' på mere fundamentale niveauer, stilles der store krav til reflekterende kunstnere som potentielle skabere og omskabere af kulturelt betingede forhold. Kloningseksperter i dag ville næppe kalde sig selv for kunstnere – og godt for det. De har den teknologiske know-how, men har brug for hjælp til at forme forestillinger om potentialets samfundsmæssige implementering ud over tekno-logikken. Teknologien udgør et tveægget sværd, og der er derfor behov for fortællinger, som sætter teknologiens potentiale i sammenhæng med dens kulturelle og sociale konsekvenser.

I dag bebor vi et høj-teknologisk samfund, der på en mere vidtrækkende måde end nogensinde før hviler på teknovidenskabelig produktion. Det er som en motor, der uophørligt medvirker til at forandre samfundet og vores levevis helt ned i detaljen og åbner nye muligheder i retning mod fremtiden. Kunst er ikke bare en del af denne virkelighed, men skaber den netop også. Det er derfor befriende at kunsten i dag har forladt sin position som elitært og ophøjet erkendelsesrum og i stadig højere grad mere direkte italesætter temaer fra teknovidenskab, filosofi, etnologi, sociologi, antropologi og økologi. Som også litteratur, teater og film skaber kunsten nu værker, som har samfundsmæssige, politiske og kulturelle snarere end modernistiske æstetiske dagsordener – hvilket gør den brugbar til reflekteret at gribe om den tid, vi lever i og om de redskaber, der nu en gang former denne virkelighed. Kunst er andet end æstetik og har netop friheden til og traditionen for at tænke anderledes - kort sagt, kunstnere - giv os nogle nye myter eller opdatér de gamle: Hvad skal vi med de nye muligheder, og hvad er et godt liv i et højteknologisk samfund? Det er for mig at se en af kunstens vigtige roller i dag - at skabe et afsøgende eksperimentarium mellem æstetik, filosofi, teknologi og politik.

Gert Balling

PhD-stipendiat på IT Universitetet, uddannet på Københavns Universitet, Albert Ludwigs Universitetet i Tyskland og UCLA i USA.

Har stået bag og leveret bidrag til adskillige bøger, debat-hæfter og artikler om samspillet mellem teknologi og menneske.

Seneste skud på stammen er:

Balling, Schuler: *Science Café: Science, Art and Culture*. Århus, Hovedland 2004.

Litteraturliste og fornøjelig læsning:

Arnim, Ludwig Achim von: *Isabella von Ägypten*, 1812, Internetudgave

<http://gutenberg.spiegel.de/arnim/isabella/isabella.htm>.

Salmonsens store illustrerede konversationsleksikon, København ca. 1900.

Völker, Klaus (red.): *Künstliche Menschen*, München, 1971.

Cohen, John: *Human Robots in Myth and Science*, London, 1966

Dörrie, Heinrich: *Pygmalion – Ein Impuls Ovids und seine Wirkungen bis in die Gegenwart*, Düsseldorf, 1974

Hartmann, Frantz: *om Kueffsteins homunculi*:

www.billheidrick.com/tlc1997/tlc0497.htm

Drux, Rudolf (red.): *Die Geschöpfe des Prometheus – Der künstliche Mensch von der Antike bis zur Gegenwart*, Bielefeld, 1994

Bilsky, Emily D. (red.): *Golem! Danger, Deliverance and Art*, NY, 1988

Drux, Rudolf (red.): *Menschen aus Menschenhand; Zur Geschichte der Andriiden Texte von Homer bis Asimov*. Stuttgart 1988